

**Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lag
om ändring av skadeståndslagen**

PROPOSITIONENS HUVUDSAKLIGA INNEHÅLL

I denna proposition föreslås att i skadeståndslagen tas in en bestämmelse med stöd av vilken en närstående person till någon som har omkommit i vissa fall skall ha rätt att av den som är ansvarig för skadan få ersättning för det lidande som dödsfallet orsakat. Ersättning kan komma i fråga en-

dast vid dödsfall som orsakats uppsåtligen eller av grov oaktsamhet. Enbart en person som kan anses ha ett särskilt nära förhållande till den omkomne skall ha rätt till ersättning. Dessutom förutsätts att det med beaktande av omständigheterna kan anses vara skäligt att döma till ersättning.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

PROPOSITIONENS HUVUDSAKLIGA INNEHÅLL	1
ALLMÄN MOTIVERING	3
1. Nuläge	3
1.1. Lagstiftning och praxis	3
1.2. Lagstiftningen i andra länder	4
1.3. Bedömning av nuläget	7
2. Propositionens mål och de viktigaste förslagen	8
3. Propositionens verkningar	8
4. Beredningen av propositionen	9
5. Andra omständigheter som inverkat på propositionens beredning	9
DETALJMOTIVERING	10
1. Lagförslaget	10
2. Ikraftträdande	12
LAGFÖRSLAGET	13

ALLMÄN MOTIVERING

1. Nuläge

1.1. Lagstiftning och praxis

Ersättning för personskada

Om ersättning för kroppsskada och annan personskada bestäms i 5 kap. 2 § skadeståndslagen (412/1974). Enligt förarbetena till lagen avses med annan personskada i bestämmelsen bl.a. rubbning av en persons psykiska tillstånd (RP 187/1973 rd, s. 24). För att skador som gäller det psykiska hälsotillståndet skall kunna ersättas förutsätts det i praktiken att skadan är medicinskt påvisbar. Känslor som sorg eller rädsla eller andra motsvarande obehagliga känslotillstånd som hör till det normala livet utgör inte personskador som ersätts med stöd av skadeståndslagen.

Enligt 5 kap. 2 § skadeståndslagen har den som lidit personskada rätt att utfå ersättning förutom för sjukvårdskostnader och andra utgifter även för sveda och värk samt lyte eller annat bestående men. Enligt gängse praxis anses sveda vara en plötslig och värk en fortgående känsla av obehag. Med lyte och bestående men avses skador på kroppen som begränsar den skadelidandes möjligheter till en fullständig livsföring. I rättspraxis betraktas dessutom kosmetiskt men som en särskild form av ideell skada. Som kosmetiskt men klassificeras i allmänhet sådant som inverkar förfulande på skadelidandes utseende, t.ex. ärr. Vid bestämmande av storleken på den ersättning som skall betalas för personskada har domstolarna i allmänhet använt som riktlinje normer och anvisningar som utfärdats av den av statsrådet tillsatta trafikskadenämnden.

Ersättning för lidande

Enligt 5 kap. 6 § skadeståndslagen har ett brottsoffer rätt till ersättning för lidande som förorsakats genom brott mot frihet, ära eller hemfrid eller annat dylikt brott. Syftet med ersättningen är att gottgöra det lidande som en kränkning av offrets person kan antas ha orsakat. Något bevis på att lidande har

åsåmkats krävs inte, utan gärningens natur anses räcka som grund för ersättning. På skadelidandes rätt till ersättning enligt 5 kap. 6 § skadeståndslagen inverkar heller inte det om personen genom samma brott tillfogats en skada som klassificeras som en personskada.

Som brott riktade mot frihet, ära eller hemfrid, vilka berättigar till ersättning har i rättspraxis betraktats bland annat sedlighetsbrott, smädelse och kränkning av privatliv. Även bankrån har ansetts vara ett sådant brott mot frihet till följd av vilket den banktjänsteman som tillfogats lidande varit berättigad till ersättning enligt 5 kap. 6 § skadeståndslagen (HD 1994:27). Som annat dylikt brott som avses i paragrafen har i rättspraxis betraktats åtminstone diskriminering (HD 1981 II 33) och brott mot tystnadsplikt (HD 1985 II 57).

Ersättning för rubbning av den mentala hälsan

Rubbning av den skadelidandes mentala hälsa kan vara ersättningsgill antingen såsom personskada enligt 5 kap. 2 § skadeståndslagen eller såsom lidande enligt 6 §.

Sådan rubbning av den mentala hälsan som ansetts vara en ersättningsbar personskada har i rättspraxis gått under varierande benämningar: chock, psykisk rubbning eller med sveda och värk jämfällbart lidande. Begreppen har inte alltid använts enhetligt, utan uttrycket har valts t.ex. enligt den skada för vilken yrkats skadestånd. Vid dömande av ersättning har man i allmänhet förutsatt medicinska bevis för rubbning av den skadelidandes psykiska tillstånd.

Direkt skada som förutsättning för ersättning

Ersättningsskyldigheten som grundar sig på skadeståndslagen gäller skada som tillfogats den kränkta direkt. Sådana skador går i rättsvetenskapen och rättspraxis under benämningen direkt skada. Skada som tillfogats tredje man, s.k. indirekt skada, är enligt vedertagen tolkning inte ersättningsbar, om

det inte finns någon uttrycklig bestämmelse som förpliktar att ersätta sådana skador.

I skadeståndslagen finns två bestämmelser som gäller ersättning för indirekt skada. Enligt 5 kap. 3 § skall kostnaderna för begravning och övriga kostnader i samband med begravningen ersättas till skäligt belopp. En person som blir utan försörjning på grund av att den underhållsskyldige omkommit, har enligt 4 § i nämnda kapitel rätt till ersättning. För övriga skador kan ersättning dömas endast om skadan kan anses vara en direkt följd av gärningen.

En personskada som består av en kroppsskada är i allmänhet en direkt skada, eftersom den endast i undantagsfall kan tillfogas annan än den som direkt kränkts genom gärningen. En psykisk skada däremot som på basis av medicinsk bevisning klassificeras som personskada kan även drabba en annan person. Till exempel den som varit med om en allvarlig trafikolycka kan drabbas av psykiskt rubbning eller andra psykiska skador, även om personen inte ådragit sig någon kroppsskada. Även en närståendes död eller svåra skador kan utöver känsla av sorg och saknad ge upphov till rubbning av det psykiska tillståndet, även om personen i fråga inte varit delaktig i skadehändelsen.

I rättspraxis har såsom i 5 kap. 2 § skadeståndslagen avsedda ersättningsgilla direkta skador ansetts sådana skador som uppkommit till följd av att personens liv eller hälsa varit i fara eller av att personen direkt utsatts för sådan fara. Bland annat en person som utsatts för rånförsök hade till följd av den hotande situationen fått sömnsvårigheter och tilldömts ersättning för rubbning av det psykiska tillståndet (HD 1980 II 98). Även skolpojke som till följd av långvarig mobbning i skolan hade drabbats av fobitillstånd tilldömdes ersättning för rubbning av det psykiska tillståndet (HD 1982 II 6). En fotgängare som hade utsatts för konkret fara för livet när en person i berusat tillstånd hade framfört bil och förlorat kontrollen över bilen ansågs också ha rätt till ersättning för rubbning av det psykiska tillståndet (HD 1998:67). I det sistnämnda fallet där den psykiska skadan enligt företedd utredning i väsentlig grad hade samband med ljud- och synobservationer av skadehändelsen där fotgängarens två barn blev överkörda av bilen, hade skadelidande rätt till ersättning för psykiskt lidande som kunde jämföras med sveda och värk.

Ersättningsyrkanden har i allmänhet avslagits då personer vars psykiska tillstånd har rubbats inte själva varit delaktiga i skadehändelserna. Ersättning har t.ex. inte dömts för lidande som orsakats ett barn till följd av att dess moder hade dödats genom brott mot liv (HD 1977 II 104). På motsvarande sätt ansågs modern inte ha rätt till ersättning med stöd av skadeståndslagen för den psykiska chock som drabbat henne till följd av att hon fått kännedom om att hennes barn dödats brutalt (HD 1991:146). En personskada som drabbat en fader såsom psykisk rubbning till följd av att denne mist sitt barn ansågs inte vara en ersättningsbar skada, även om han hade varit närvarande när det drunknade barnet hade lyfts upp ur schaktet (HD 1984 II 122). Även i avgörandena HD 1993:50 och HD 1993:92 förkastades yrkandena på ersättning för lidande till personer som stod de omkomna nära.

I prejudikaten har ersättningsyrkanden som närstående framställt avslagits med den motiveringen att de saknat stöd i lag, eftersom ersättningssystemet som baserar sig på skadeståndslagen har ansetts gälla enbart ersättning för direkta skador. Betydelse har inte tillmätts det genom vilken slags gärning den direkta skada som orsakat en närstående lidande har åsamkats. Inte heller gärningsmannens uppsåt eller grad av oaksamhet har varit av betydelse vid prövningen av den skada som tredje man lidit.

I prejudikatet HD 1983 II 8 tillmättes vid särskiljandet av direkt och indirekt skada betydelse såväl den objektiva förutsägbarheten av gärningens följder som det sätt på vilket gärningsmannen förhållit sig till gärningens syfte och dess följder. I fallet i fråga hade gärningsmannen dödat sitt barn i syfte att åsamka barnets mor psykiskt lidande. I avgörandet jämfördes det lidande som åsamkats modern med en direkt personskada som enligt 5 kap. 2 § skadeståndslagen är ersättningsbar och ersättning för lidande dömdes ut.

1.2. Lagstiftningen i andra länder

Sverige

Den svenska skadeståndslagen (1972:207) grundar sig på samnordisk beredning. Bestämmelserna om ersättning för ideell skada motsvarar till innehållet i huvuddrag 5 kap. 2 och 6 § i den finska skadeståndslagen.

Om ersättning för personskada bestäms i 5 kap. 1 § i den svenska skadeståndslagen. Skadestånd till den som har tillfogats personskada omfattar bl.a. ersättning för psykisk rubbning. I rättspraxis har den skadelidande ansetts ha rätt till ersättning när den psykiska rubbningen berott på att personen i fråga medverkat i den situation som lett till en närståendes död (NJA 1971 s. 78). Frågan om huruvida någon annan än en person som står offret nära kan ha rätt till ersättning för psykiskt lidande i motsvarande situationer har inte lösts särskilt.

Den svenska skadeståndslagen har enligt gängse praxis ansetts gälla enbart ersättning för direkt skada. Det viktigaste undantaget från huvudregeln gjordes år 1993 i två prejudikat av Högsta domstolen i Sverige (NJA 1993 s. 41 I och II). I båda fallen var det fråga om minderåriga barn som dödats på ett exceptionellt brutalt sätt. Närstående till de dödade barnen hade drabbats av psykisk rubbning när de fått höra om att barnen hade dödats. HD godkände ersättningsyrkandena och konstaterade att psykisk rubbning som drabbar närstående till personer som dödats kan i fråga om uppsåtligt dödande anses vara en typisk följd med nära anknytning till gärningen. HD ansåg att skadorna skall ersättas av billighetsskäl, även om indirekta skador som åsamkas närstående enligt rådande uppfattning inte omfattas av de skador som skall ersättas enligt skadeståndslagen. I båda fallen dömdes ersättning med stöd av 5 kap. 1 § i lagen genom att jämställa den psykiska skada som närstående lidit med sveda och värk som nämns i lagrummet.

I prejudikatet NJA 1996 s. 377 dömde HD att betala ersättning för psykiskt lidande till föräldrarna och systemen till en 11-årig pojke som hade dödats, även om pojken inte hade omkommit till följd av en uppsåtlig gärning, utan av grov oaksamhet. Pojken, som hade lekt på trottoaren och blivit överkörd av en bil framförd av en person i berusat tillstånd, hade omkommit omedelbart. Hans syster hade varit på platsen när olyckan inträffade, modern hade kommit till platsen genast efter olyckan och fadern innan pojken kropp hade förts bort från olycksplatsen.

På grundval av prejudikaten kan man allmänt taget komma fram till att närstående till personer som dödats uppsåtligen eller av grov oaksamhet som kan jämställas med uppsåt av billighetsskäl kan ha rätt till ersättning för psykisk rubbning till följd av

dödsfallet. I regel blir dock indirekt skada alltför utanför den ersättningsskyldighet som baserar sig på skadeståndslagen.

I rättspraxis har man som närstående betraktat offrets föräldrar samt syskon som lever i samma hushåll, offrets sambo och sambons barn. Centralt vid definieringen av kretsen av ersättningsberättigade är inte släktskapsförhållandet, utan hur nära offret faktiskt stått den person som yrkat ersättning.

Om ersättning för lidande till följd av brott föreskrivs i 1 kap. 3 § i den svenska skadeståndslagen. Enligt bestämmelsen kan ersättning utgå för skada som tillfogats genom brott mot den personliga friheten, annat ofredande som innefattar brott, brytande av post- eller telehemlighet, intrång i förvar, olovlig avlyssning eller olaga diskriminering eller ärekränkning eller dylik brottslig gärning. I rättspraxis har med stöd av bestämmelsen dömts ut ersättning bl.a. för lidande till följd av misshandlingsbrott. 1 kap. 3 § i lagen gäller enbart skadestånd till den som tillfogats skada genom brott. Med stöd av den kan man inte t.ex. döma ut ersättning för lidande till en närstående till offret.

I Sveriges tillsattes 1988 en kommitté för att bereda ett förslag till revidering av lagstiftningen som gäller ersättning för ideell skada. Slutbetänkandet som gäller ersättning för ideell skada i samband med personskada överlämnades i mars 1995 (SOU 1995:33).

Kommittén föreslog att till 5 kap. 2 § skadeståndslagen, som gäller ersättning för personskada, skall fogas en bestämmelse om ersättning för psykiskt lidande till närstående. Påvisas det att en närstående åsamkats sådan psykisk rubbning som kan anses utgöra en personskada, skall enligt den föreslagna bestämmelsen ersättning betalas för skadan oberoende om ersättningsskyldigheten grundar sig på uppsåt, oaksamhet eller strikt ansvar oberoende av vållande.

I betänkandet föreslås inga särskilda bestämmelser om en närståendes rätt till ersättning i samband med allvarliga kroppsskador. Det här utgör enligt kommittén emellertid inget hinder för att i enstaka fall tilldöma en närstående ersättning också för skada som tillfogats denne när offret skadats allvarligt.

Norge

I 3 kap. 2 § i lagen som gäller utomkontraktuellt skadeståndsansvar i Norge (lov om

skadeerstatning, 13 juni. Nr. 26. 1969) föreskrivs om ersättning för ideell skada. Enligt bestämmelsen döms ersättning (*ménerstatning*) för medicinskt påvisbar skada oberoende om den tillfogade skadan är en kroppsskada eller en psykisk skada. Någon rätt till ersättning finns inte om skadan är ringa eller varar en kort tid.

Enligt 3 kap. 5 § i den norska skadeståndslagen föreskrivs om ersättning för lidande som tillfogats genom en uppsåtlig gärning eller av grov oaktsamhet (*oppreisning*). Rätten till ersättning förutsätter inte att skadan skall vara medicinskt påvisbar. Enligt paragrafen kan det bli aktuellt att ersätta sådan ringa eller kortvarig skada, för vilken den skadelidande inte har rätt att få ersättning med stöd av 3 kap. 2 §.

Oppreisning är en ersättning som kan dömas som gottgörelse för lidande som tillfogats uppsåtligen eller av grovt vållande genom vilken som helst handling som kränker den personliga integriteten. Rätt till ersättning har alltid en person som blivit föremål för sådant brott som avses i 3 kap. 3 §. I nämnda paragraf hänvisas till bestämmelserna i strafflagen som gäller bl.a. sedlighetsbrott, falsk angivelse samt brott som kränker den personliga friheten och integriteten. Om ersättning för lidande som tillfogats genom en handling som kränker någons ära eller privatliv föreskrivs särskilt i 3 kap. 6 § i lagen.

Domstolen får fritt pröva beloppet av oppreisning som utges för lidande. När gottgörelse döms ut för lidande som tillfogats genom sådant brott som avses i 3 kap. 3 § skall enligt 5 § i nämnda kapitel uppmärksamhet fästas vid brottets art och hur länge det pågått samt vid det om gärningen har begåtts mot offret på ett särskilt smärtsamt och kränkande sätt. Vid prövningen av ersättningsbeloppet är dessutom av betydelse det om gärningen har samband med missbruk av särställning mellan gärningsmannen och offret, som t.ex. släktskaps- eller förtroendeförhållande.

Enligt huvudregeln i norsk skadeståndsrätt döms ingen ersättning för indirekt skada, om det inte finns någon uttrycklig bestämmelse som förpliktar till det. Enligt lag döms ersättning för indirekt skada endast vid dödsfall. Den som uppsåtligen eller av vållande har dödat en annan är skyldig att betala ersättning för skäligen begravningskostnader samt för minskning i uppehälle till en person

som den dödade har försörjt.

I vissa fall har en närstående till den omkomne rätt till gottgörelse för den känsla av sorg och saknad som dödsfallet orsakat. Om den som enligt 3 kap. 5 § i lagen är berättigad till ersättning har dödats till följd av gärningen, kan den ersättning som avses i lagrummet betalas till en närstående. Rätt till ersättning har offrets make eller maka, sambo och föräldrar. I rättspraxis har ersättning tilldömts bl.a. maken till en patient som avlidit till följd av en skada som åsamkats patienten av grov oaktsamhet i samband med vården. Förutsättning för att ersättning skall kunna betalas är att dödsfallet berott på en gärning som begåtts uppsåtligen eller av grov oaktsamhet.

Danmark

I den lag som i Danmark reglerar utomkontraktuellt skadeståndsansvar (erstatningsansvarslov, nr. 228 af 23. maj 1984) kallas den ersättning som betalas för ekonomisk skada *erstatning* och den gottgörelse som betalas för ideell skada *godtgørelse*.

Ideella skador för vilka enligt 1 § kan betalas ersättning är sveda och värk samt bestående men. Enligt 26 § har den som genom brott mot frihet, hemfrid, ära eller personlig integritet utsatts för lidande rätt till ersättning (*godtgørelse for tort*).

I den danska skadeståndslagen föreskrivs också om grunderna enligt vilka storleken på den ersättning som betalas för ideell skada skall bestämmas. Bestämmelsen tillämpas på ersättning för ideell skada med undantag av sådan ersättning för lidande som tilldöms den som brottet riktats mot enligt 26 §. I det sistnämnda fallet har domstolen fri prövningsrätt. Till exempel storleken på den ersättning som döms för sveda och värk bestäms med stöd av 3 § 1 mom. i lagen i princip enligt det hur många dagar skadelidande varit sjuk innan hans tillstånd blivit stationärt.

Enligt lagen skall ersättning betalas för såväl kroppsskada som psykisk skada. I rättspraxis har man dock vid personskada mycket restriktivt dömt ut ersättning för rubbning av en persons psykiska tillstånd. Förutsättningen för att ersättning skall kunna dömas ut är att den som lidit psykisk skada direkt har blivit utsatt för en kroppsskada eller varit i fara för att utsättas för sådan skada. På denna grund har ersättning till-

dömts bl.a. en person som varit delaktigt i en allvarlig trafikolycka. Däremot har man ansett att den som anlänt till olycksplatsen eller den som till följd av uppsåtligt brott mist en närstående inte har rätt till någon ersättning.

Tyskland

Enligt bestämmelserna i den tyska civillagboken (Bürgerliches Gesetzbuch) gäller i princip för utomkontraktuellt skadeståndsansvar att skadelidande endast har rätt till ersättning för sådan skada som kan mätas i pengar. Ersättning för ideell skada kan komma i fråga endast i sådana situationer då det finns särskilda bestämmelser om det i lagen.

Vid ersättningsbar ideell personskada, täcker ersättningen gottgörelse för såväl kroppsskada som psykisk skada (*Körperverletzung*). Ersättningen för ideell skada (*Schmerzensgeld*) kan förutom sveda, värk och men omfatta bl.a. gottgörelse för förlust av livsglädjen samt för den minskade möjligheten att delta i fritidsverksamhet. Även den som brottet varit riktat mot kan tilldömas ersättning för lidande.

Endast den som direkt lidit skada har rätt till ersättning. Begreppet direkt skada har dock tolkats tämligen extensivt i Tyskland. Som direkt skada har i rättspraxis betraktats bl.a. sådan psykisk rubbning som berott på att personen varit i fara för att utsättas för fysisk skada. I vissa fall har ersättning också tilldömts en sådan närstående till den omkomne som drabbats av psykisk rubbning när personen fått kännedom om dödsfallet. Psykisk skada som drabbat andra än närstående i samband med dödsfall har däremot i regel klassificerats som indirekt skada, som inte är ersättningsbar.

England

Enligt engelsk rätt omfattar skadeståndet full ersättning för den skada som åsamkats oberoende av skadans art eller omfattning. I rättspraxis vedertagna ersättningsformer vid personskada är *special damages*, som är en speciell ersättning för kostnader som uppstått innan något skadestånd dömts ut och ersättning för *general damages*, som utgör ett allmänt skadestånd och omfattar bland annat gottgörelse för ideell skada. Som ersättningsbar ideell skada betraktas sveda, värk och psykisk rubbning (*pain and suffering*) samt minskad livsglädje och minskade

möjligheter till fritidsverksamhet (*loss of amenities*).

En person vars psykiska tillstånd har rubbats har rätt till ersättning (*pain and suffering*), även om gärningen inte direkt kränkt personen. Förutsättningen för erhållande av ersättning har i rättspraxis dock varit att gärningen och den psykiska skada som orsakats genom gärningen skall ha ett nära samband. Ett tillräckligt nära samband har i allmänhet ansetts föreligga när den som yrkar på ersättning själv har varit delaktig i den olycka som lett till att en närstående har omkommit eller när personen i fråga genast efter olyckan har anlänt till olycksplatsen. Ersättning har dessutom dömts ut bl.a. för chock, som drabbat en närstående som genast efter olyckan sett olycksoffret på sjukhus.

Föräldrar till ett barn som omkommit och efterlevande make till den omkomne har rätt att få gottgörelse för lidande som orsakats av att de mist en närstående (*bereavement damages*). Ersättningen är densamma (7 500 pund) oberoende av fallet i fråga.

1.3. Bedömning av nuläget

Den som lidit personskada har med stöd av skadeståndslagen rätt att få ersättning för skadan. Enligt gängse rättspraxis omfattar de ersättningsbara skadorna i regel inte s.k. indirekt skada, dvs. skador som åsamkats någon annan än den som kränkts direkt.

Rättspraxis har i vissa enskilda fall lett till lösningar som med hänsyn till den allmänna rättsmedvetenheten har varit svåra att acceptera. Speciellt när det har varit fråga om ersättningsyrkanden som baserar sig på psykisk rubbning har definitionen av kretsen av ersättningsbara skador utgående från direkt skada ansetts vara alltför inskränkt. Man har bl.a. ansett det vara oskäligt att modern till ett barn som dödats genom ett brutalt våldsbrott inte har ansetts ha rätt till ersättning för den chock som hon drabbats av till följd av att hon mist sitt barn.

Det lidande som en närstående till den omkomne drabbats av är i regel en typisk och naturlig följd av gärningen. Inte heller ur gärningsmannens synvinkel sett kan en närståendes lidande anses vara en plötslig och oförväntad följd av gärningen. Ätminstone när döden åsamkats av uppsåt eller grov oaktsamhet, måste gärningsmannen i allmänhet redan vid gärningstidpunkten ha

insett att en person som står den omkomne nära åsamkas lidande. I sådana fall bör en särskilt närstående till den omkomne ha rätt till gottgörelse för det lidande som åsamkas honom, om dömande av ersättning med beaktande av omständigheterna i det enskilda fallet kan anses vara skäligt.

2. Propositionens mål och de viktigaste förslagen

Propositionens mål är att göra det rådande rättsläget klarare och förbättra den skadeståndsrättsliga ställningen vad gäller närstående och andra personer som står den omkomne nära. Det föreslås att till 5 kap. skadeståndslagen fogas en ny 4 a §, enligt vilken den som åsamkat en annans död kunde åläggas att enligt domstolens skälighetsprövning betala ersättning för lidande till en person som stått den omkomne särskilt nära. Dömande av ersättning kan komma i fråga när gärningen begåtts av uppsåt eller grov oaktsamhet, såsom vid mord, dråp och grovt dödsvållande. Till sin karaktär vore ersättningen en gottgörelse för lidande närmast jämförbart med sorg och saknad till följd av en närståendes plötsliga död. Sådant lidande kan i sig inte ersättas med pengar, men den som genomgår en sådan sorg kan använda den ersättning som tilldöms honom till att täcka de kostnader som uppkommer när personen försöker klara sig ur krisen.

För att ha rätt till ersättning för lidande krävs inte att rubbningen av den mentala hälsan skall vara medicinskt påvisbar. Förslaget hindrar å andra sidan inte en närstående att yrka ersättning för personskada enligt 5 kap. 2 § skadeståndslagen, om personen drabbats av medicinsk påvisbar psykisk rubbning. Ätminstone tillsvidade har ersättning för sådana skador dock dömts ut i ganska begränsad utsträckning. Dömande av ersättning blir då beroende av rättspraxis.

Den föreslagna ersättningsformen är ny i finsk skadeståndsrätt, varför det föreslås att reformen skall avancera i försiktigt takt. Ersättning kan enligt förslaget tilldömas endast den som står den omkomne särskilt nära och enbart när den som direkt kränkts uppsåtligt eller av grovt vållande har dött till följd av gärningen. Också i sådana situationer döms ersättningen alltid enligt domstolens skälighetsprövning. Till exempel lidande till följd av att en närstående har skadats allvarligt utgör inte en sådan skada som skall er-

sättas enligt bestämmelsen. Rätten till ersättning för sådan psykisk rubbning som är att betrakta som personskada som drabbat en närstående till en allvarligt skadad person skall bedömas enligt 5 kap. 2 § skadeståndslagen.

3. Propositionens verkningar

Propositionen har inga direkta verkningar på den offentliga ekonomin.

Enligt förslaget skall en person som står särskilt nära den som omkommit till följd av en uppsåtligt eller av grov oaktsamhet begången gärning i vissa fall ha rätt till ersättning för det lidande som dödsfallet föranlett. Enligt statistikuppgifter meddelar underrätterna årligen 110–140 domar som gäller brott mot liv. Av de domar som gällt dödsvållande har årligen cirka 40 haft samband med grovt rattfylleri eller grov äventyrande av trafiksäkerheten. På grundval av dessa uppgifter kan man uppskatta att i Finland årligen begås cirka 150–180 brott som omfattas av den nya ersättningen. I allmänhet finns det emellertid ingen närstående som är berättigad till ersättning efter den omkomne.

En del av de ersättningar som döms ut med stöd av den föreslagna paragrafen kanaliseras via försäkringssystemet att bekostas av försäkringsbolagen och i sista hand av försäkringstagarna. I praktiken kan försäkringsbolagens ersättningsskyldighet grunda sig antingen på obligatorisk trafikförsäkring eller en ansvarsförsäkring som försäkringstagaren tecknat. Ur en obligatorisk trafikförsäkring betalas ersättning, då det lidande som skall ersättas beror på ett dödsfall i trafiken som åsamkats uppsåtligt eller av grov oaktsamhet. Ur skadevållarens ansvarsförsäkring kan det bli aktuellt att ersätta en skada som åsamkats genom grov oaktsamhet. Enligt 30 § 4 mom. försäkringsavtalslagen (543/1994) är försäkringsgivaren då visserligen skyldig att betala ut ersättning endast till den del den skadelidande inte lyckats driva in ersättningen hos den försäkrade. Den föreslagna ändringen kommer sannolikt inte att höja totalbeloppet av de skadestånd som försäkringsbolagen måste betala i den grad att det skulle ha någon nämnvärd inverkan på försäkringspremiernas storlek.

Eftersom den ersättning som tilldöms för lidande till följd av en närståendes död i de flesta fall uppenbarligen kommer att falla

utanför försäkringssystemet, får personer som står den omkomne nära i praktiken ingen ersättning, om den ersättningsskyldige visar sig vara medellös. För att förbättra ställningen för ersättningsberättigade närstående har riksdagen samtidigt med denna proposition förelagts en proposition (RP 115/1998 rd) med förslag till lag om ändring av lagen om ersättning för brottsskador av statsmedel. I nämnda proposition föreslås att den nya ersättningsformen skall omfattas av ersättningssystemet för brottsskador som bekostas av statens medel.

4. Beredningen av propositionen

Justitieministeriet tillsatte den 25 januari 1995 en arbetsgrupp för att utreda rättsliga frågor som ansluter sig till den skadeståndsrättsliga ställningen vad gäller skadelidandes anhöriga och deras rätt till ersättning för ideella skador. Arbetsgruppen överlämnade sitt betänkande den 7 november 1995. Betänkandet omfattade förutom den lagändring som föreslås i denna proposition också ett förslag till justering av regleringen gällande ersättning för minskat uppehälle.

Betänkandet har varit på remiss och av remissvaren har utarbetats ett sammandrag vid justitieministeriet. Utlåtande har givits av finansministeriet, hovrätterna, försäkringsdomstolen, statskontoret, trafikskadenämnden, Åbo universitet, Finlands Advokatförbund, Finlands Fackförbunds Centralorganisation FFC, Finlands Juristförbund, Försäkringsbolagens Centralförbund i Finland, Trafikförsäkringscentralen, Patientför-

säkringsföreningen, Konsumenternas försäkringsbyrå, telefonjouren för brottsoffer (Rikosuhripäivystys) och Föreningen för mental hälsa i Finland r.f. Högsta domstolen lämnade justitieministeriet en promemoria utgående från vilken saken har diskuterats i högsta domstolens plenum.

I utlåtandena förhöll man sig över lag positivt till arbetsgruppens förslag. I vissa utlåtanden framfördes att förslagen kan leda till tolkningsproblem som emellertid inte kan undvikas helt och hållet. I ett flertal utlåtanden betonades att en närståendes rätt till ersättning bör begränsas till att omfatta endast särskilt närstående till den skadelidande. I vissa utlåtanden ansågs förslaget vara problematiskt på principiell nivå. Dessutom föreslogs att bestämmelserna i 5 kap. skadeståndslagen bör genomgå en genomgripande justering i stället för att genomföra enstaka ändringar.

Propositionen har beretts som tjänsteuppdrag vid justitieministeriet på basis av givna utlåtanden.

5. Andra omständigheter som inverkat på propositionens beredning

Riksdagen har samtidigt med denna proposition förelagts en proposition med förslag till lag om ändring av lagen om ersättning för brottsskador av statsmedel (RP 115/1998 rd). I propositionen föreslås att den nya ersättning som föreslås i denna proposition skall omfattas av ersättningssystemet för brottsskador.

DETALJMOTIVERING

1. Lagförslaget

5 kap. Skada som skall ersättas

4 a §. I paragrafens 1 mom. föreskrivs om en särskilt närståendes rätt till ersättning för lidande till följd av dödsfall. Ersättningen kan dömas ut för lidande närmast jämförbart med sorg och saknad som föranleds av att personen mist en närstående i den mån som den provas skälig.

En närståendes död föranleder alltid sorg som i sig inte kan gottgöras med pengar. Styrkan hos denna känsla och dess inverkan på den sörjandes dagliga liv är mycket individuella. Det centrala syftet med ersättningen för lidande är att göra det lättare att genomleva sorgen och hjälpa den sörjande att klara av den plötsligt förändrade livssituationen till följd av en närståendes plötsliga död. Med hjälp av ersättningen kan en närstående t.ex. täcka kostnaderna för anlitande av sakkunnighjälp samt finansiera extralidighet från förvärvsarbetet.

Enligt det föreslagna 1 mom. skall en sådan person som stått den omkomne särskilt nära ha rätt till ersättning. Förhållandets närhet behöver i allmänhet inte påvisas. Föräldrar, barn samt maka eller make till den omkomne kan normalt anses vara närstående till den omkomne. Med dessa jämförbara personer är åtminstone den omkomnes sambo som lever i samma hushåll samt fosterbarn och fosterföräldrar.

Presumtionen om ett nära förhållande kunde upphävas genom att påvisa att förhållandet inte kan betraktas vara särskilt nära även om förhållandet bygger på äktenskap, släktskap eller något annat nära förhållande. Till exempel det faktum att makarna på grund av söndring bor åtskilda eller det att en person som flyttat från sitt barndomshem inte har hållit kontakt med den förälder som omkommit räcker i regel för att upphäva presumtionen om ett nära förhållande.

Ersättningsskyldighet kan uppstå om annans död åsamkats uppsåtligt eller av grov oaktsamhet. Uppsåttligt dödande bestraffas enligt 21 kap. (578/1995) 1 § strafflagen

som dråp, enligt 2 § som mord, enligt 3 § i kapitlet som dråp under förmildrande omständigheter eller enligt 4 § som barndråp. Dödande av grov oaktsamhet bestraffas aningen enligt 8 § i kapitlet som dödsvållande eller enligt 9 i kapitlet som grovt dödsvållande. Till rekvisitet för grovt dödsvållande hör att döden har åsamkats av grov oaktsamhet, varvid det också kan bli aktuellt att döma ut ersättning för lidande till en närstående. Oaktsamhet som på straffrättsliga grunder betraktas som grov torde också i den skadeståndsrättsliga bedömningen av culpaansvaret betraktas som grov.

Gärningsmannen kan inte dömas för grovt dödsvållande, även om han av grov oaktsamhet åsamkat en annans död, om brottet bedömt som en helhet inte är grovt. En sådan helhetsbedömning skall inte tillmätas betydelse vid bedömningen av ersättningsansvaret, utan avgörande är det om oaktsamheten i fallet i fråga varit grov eller inte. Inte heller straffrättslig tillräknelighet tillmäts betydelse vid bedömningen av det skadeståndsrättsliga ersättningsansvaret. En person som på grund av sin unga ålder eller sitt sinnestillstånd inte är tillräknelig kan även i dags dato åläggas att ersätta den skada som han åsamkat, även om han inte kan dömas till straff för sin gärning.

Av den som yrkar ersättning krävs ingen särskild utredning om att personen åsamkats lidande. Lidande jämförbart med sorg och saknad kan i princip presumeras, när förutsättningarna enligt 1 mom. för dömande av ersättning uppfylls.

Påvisar den som yrkar ersättning att han drabbats av vad som kan anses som personskada till följd av att han mist en närstående, kan personen i fråga vara berättigad till ersättning med stöd av 5 kap. 2 § skadeståndslagen, om förutsättningarna för dömande av ersättning i enlighet med paragrafen i övrigt uppfylls. Det blir beroende av rättspraxis om det då längre är skäligt att döma ut ersättning till en närstående med stöd av den nya föreslagna paragrafen.

Dömande av ersättning skall enligt förslaget alltid basera sig på skälighetsprövning.

När döden åsamkats uppsåtligen eller av grov oaksamhet och den som yrkar ersättning kan anses stå den omkomne särskilt nära, skall domstolen pröva om dömande av ersättning i det enskilda fallet kan anses vara skäligt. Skälighetsbedömningen omfattar bedömning av såväl ersättningsansvar som ersättningsbelopp. För att ge riktlinjer för skälighetsbedömningen nämns i det föreslagna 1 mom. sådana faktorer, som enligt allmän livserfarenhet kan antas ha betydelse vad gäller lidande och graden av lidande.

Som en viktig omständighet i skälighetsbedömningen kan betraktas närheten i förhållandet mellan den som yrkat ersättning och den omkomne. Ju närmare förhållande det är fråga om, desto större är det lidande som dödsfallet föranleder. När ersättning döms för lidande har förhållandet mellan den omkomne och den som yrkar ersättning således betydelse i två avseenden. Dömande av ersättning kan för det första aktualiseras över huvud taget endast när förhållandet kan bedömas som särskilt nära. Å andra sidan tillmäts förhållandets närhet betydelse när domstolen prövar om dömande av ersättning i det enskilda fallet kan anses vara skäligt. I skälighetsbedömningen kan betydelse tillmätas bl.a. det om den som yrkat ersättning levtt i samma hushåll med den omkomne fram till dödsfallet. Som oskäligt kan knappast anses det att en vuxen som stadigvarande flyttat bort från sina föräldrar inte i allmänhet tilldöms penningmässig ersättning för det lidande som åsamkats denne till följd av föräldrarnas våldsamma död. Om förhållandet mellan föräldern och ett barn har varit mycket nära, kan bedömningen likväl vara en annan.

Gärningens beskaffenhet är också av betydelse för hur smärtsamt dödsfallet är för en närstående. Gärningssättet kan ha varit exceptionellt brutalt och kränkande för offrets människovärde. Den dödade kan t.ex. omedelbart före sin död ha blivit utsatt våld som pågått länge. Eftersom kännedomen om dylika särdrag hos gärningen ökar det lidande som en närstående känner, skall domstolen beakta gärningens art vid prövningen av om ersättning skall dömas ut och hur stort ersättningsbeloppet i så fall skall vara.

Alla de faktorer som skall beaktas i skälighetsbedömningen kan inte förutsägas, eftersom fallen varierar stort. Därför föreslås i paragrafen bli bestämt att vid prövningen av ersättning skall förutom närheten i förhållan-

det mellan den omkomne och en närstående som yrkar ersättning samt gärningens art beaktas "övriga omständigheter". Till exempel det att en närstående varit närvarande när personen dödats eller gärningen begåtts i den dödade personens och ersättningsyrkandens gemensamma hem kan i enskilda fall vara faktorer som skall beaktas vid prövningen.

Ersättningsbeloppet som tilldöms en ersättningsberättigad närstående skall alltid fastställas särskilt i varje enskilt fall. Den viktigaste faktorn som inverkar på ersättningsbeloppets storlek är naturligtvis det hur stort lidande kan bedömas ha åsamkats en närstående. Även om det finns mycket individuella skillnader i fråga om styrkan hos och inverkan av den sorg och saknad som åsamkats en närstående, får de individuella skillnaderna inte tillmätas någon avgörande betydelse vid bedömningen av hur stort lidande åsamkats en närstående. Väsentligt är hur stort lidande man i allmänhet bedömer att kan åsamkas en person i motsvarande ställning. Eftersom domstolens skälighetsprövning också skall omfatta fastställande av ersättnings storlek, skall vid bestämmande av ersättningsbelopp också beaktas närheten i förhållandet mellan den omkomne och den som yrkar ersättning, gärningens särdrag och övriga omständigheter. Vid prövningen av ersättnings skäliga belopp kan beaktas bl.a. av samma skadehändelse härrörande ersättningsansvar för minskning i inkomst och uppehälle till den omkomnes make eller maka och barn samt omständigheter som inte direkt anknyter sig till det aktuella fallet, såsom den ersättningsskyldiges förmögensförhållanden.

Syftet med den föreslagna paragrafen är att gottgöra en person som står den omkomne särskilt nära för det lidande som åsamkats personen till följd av dödsfallet. Ersättningsbeloppets storlek blir beroende av domstolens prövning och några gränser för ersättningen föreslås inte. Som jämförelseobjekt kan användas den ersättning som döms ut för motsvarande lidande enligt 5 kap. 2 och 6 § skadeståndslagen. Beloppet av den ersättning som döms ut med stöd av den föreslagna paragrafen bör dock inte överstiga maximibeloppen för de ersättningar som vedertaget utbetalats för sveda och värk, vilka under den senaste tiden rört sig runt 100 000 mark.

Finns det flera ersättningsberättigade, skall

var och en av dem tilldömas ett belopp som domstolen finner skäligt. Vid prövningen av ersättningsbeloppet kan domstolen också beakta antalet ersättningsberättigade.

På den ersättning som döms ut med stöd av den föreslagna paragrafen skall tillämpas skadeståndslagens allmänna bestämmelser om skadeståndsskyldighet och ersättningsbelopp till den del annat inte anges i den föreslagna bestämmelsen. Beloppet av den ersättning som döms ut kan bl.a. jämkas med stöd av 6 kap. 1 § skadeståndslagen, om den omkomne själv medverkat till händelseförloppet, t.ex. genom att uppträda aggressivt mot gärningsmannen. Även bestämmelserna om arbetsgivarens och offentlig sammanslutnings ersättningsansvar i 3 kap. skadeståndslagen blir tillämpliga vid dömade av ersättning enligt den föreslagna paragrafen. En arbetsgivare är sålunda ansvarig för skadan då dödsfallet berott på fel eller försummelse som en arbetstagare i sitt arbete gjort sig skyldig till. Frågan om arbetsgivarens rätt att återkräva av skadevällaren det skadestånd som arbetsgivaren betalat avgörs enligt bestämmelserna i 4 kap. skadeståndslagen. Däremot kommer inte i regel jämkning av gärningsmannens skadeståndsskyldighet med stöd av den allmänna jämningsregeln i 2 kap. 1 § 2 mom. skadeståndslagen i fråga, eftersom domstolen skall beakta de faktorer som ansluter sig till jämningsförutsättningarna i den helhetsbedömning som görs enligt den föreslagna paragrafen.

I paragrafens 2 mom. klarläggs förslagets förhållande till bestämmelsen om ersättning för personskada i 5 kap. 2 § skadeståndsla-

gen. Dödsfallet kan förutom sorg och saknad, som gottgörs en närstående enligt det föreslagna 1 mom. och som inte behöver påvisas, också föranleda sådan medicinskt påvisbar rubbning, som enligt 5 kap. 2 § skadeståndslagen kan anses vara en ersättningsbar personskada. Genom att ta in en uttrycklig bestämmelse har man velat säkerställa att det föreslagna 1 mom. inte påverkar en närståendes möjlighet att yrka ersättning för personskada då förutsättningarna för erhållande av ersättning för sådan skada uppfylls. Rättspraxis gällande 5 kap. 2 § skadeståndslagen kommer sedan att visa i hordana fall den som lidit psykisk skada som är att betrakta som personskada skall ha rätt till ersättning.

2. Ikraftträdande

Lagen föreslås träda i kraft så snart som möjligt efter att den har antagits och blivit stadfäst. Den föreslagna lagen hänför sig till propositionen med förslag till lag om ändring av lagen om ersättning för brottsskador av statsmedel och avsikten är att de föreslagna ändringarna skall träda i kraft samtidigt.

Lagen skall tillämpas på ersättning av skador som uppkommit till följd av en handling som företagits eller en underlåtelse som skett efter lagens ikraftträdande. Den tidpunkt då skadan framträder tillmäts ingen betydelse.

Med stöd av vad som anförts ovan förelägs Riksdagen följande lagförslag.

Lag

om ändring av skadeståndslagen

I enlighet med riksdagens beslut
fogas till skadeståndslagen av den 31 maj 1974 (412/1974) 5 kap. ett nytt 4 a §, som följer:

5 kap.

Skada som skall ersättas

4 a §

Föräldrar, barn och make till den som har omkommit samt andra med dem jämförbara personer som stått den omkomne särskilt nära har rätt till ersättning för det lidande som dödsfallet orsakat, om personens död vållats uppsåtligen eller av grov oaktsamhet och dömande av ersättning prövas skäligt

med beaktande av det nära förhållandet mellan den omkomne och den som yrkar ersättning, gärningens art samt övriga omständigheter.

Bestämmelserna i 1 mom. begränsar inte en närståendes rätt till ersättning enligt 2 § i detta kapitel.

—————
Denna lag träder i kraft den 199 .

Denna lag tillämpas inte på ersättning för sådan skada som vållats genom en handling som företagits före lagens ikraftträdande.

—————
Helsingfors den 18 september 1998

Republikens President

MARTTI AHTISAARI

Justitieminister Jussi Järventausta

